

TERÖRÜN TÜRKİYE'YE MALİYETİ, SONUÇ VE ÖNERİLER

Dr. Şerife AKINCI TOK

Dış Politika ve Güvenlik Araştırmaları Merkezi

Terörün Türkiye'ye maliyetinin en acısı şüphesiz yaşanan can kayıplarıdır. İnsan hayatının paha biçilmez bir değere sahip olduğu düşünüldüğünde, terörle mücadele sürecinde verilen şehitlerin, hayatını kaybeden vatandaşların ve etkisiz hale getirilen teröristlerin sebep olduğu beşeri maliyet, aslında terörün en acı tarafıdır. Bir insan ömrü için asla mali bir değer biçilemez. Ancak bir insanın yetişme sürecinde kendisine harcanan beslenme, eğitim, sağlık, giyim-kuşam, sosyal yaşam masrafları dikkate alındığında, en basit mali hesaplamayla bile can kayıplarının, ülke ekonomisine yüklediği ağır bedel ortaya çıkmaktadır.

PKK TERÖR ÖRGÜTÜNÜN MALİYETİ

Terör nedeniyle yaşanan can kayıplarına dair literatürde birçok çalışma mevcuttur. Bu çalışmalar detaylıca incelendiğinde terör olaylarından kaynaklanan ölüm maliyeti, 1988 yılında Cohen tarafından 2 milyon dolar, 1993 ve 1996 yıllarında Miller ve ark. tarafından sırasıyla 4.144 ve 4.380 milyon dolar, 2001 yılında Aos ve ark. tarafından 4.423 milyon dolar, 2004 yılında Cohen ve ark. tarafından 11.350 milyon dolar ve son olarak 2009 yılında McCollister ve ark. tarafından 8.982 milyon dolar olarak hesaplanmıştır. Bir kişinin ölüm maliyetinin 4,144-11,35 milyon dolar arasında değişiklik gösterdiği görülmektedir. Bununla birlikte terör olayları nedeniyle yaralanan kişilerin maliyeti, Sandler ve ark. tarafından 2009 yılında terör nedeniyle gerçekleşen bir ölüm maliyetinin 0,57'si olarak tahmin edilmiştir. Bu değer, Sandler ve ark. tarafından bileşik sakatlık ağırlığı olarak ifade edilmiştir (Sandler, et.al., 2009). Bu çalışmalar ışığında Türkiye'de terörün beşeri maliyetlerini hesaplamak mümkündür. 2009 yılı verileri kapsamında terör nedeniyle ölen bir kişinin maliyeti 8.982 milyon dolar, yaralanan bir kişinin maliyeti ise 5.119 milyon dolar olarak baz alınmıştır.

Yapılan hesaplamalar sonucunda terörün toplam beşeri maliyeti 309.426 milyar dolar (ölüm + yaralanma) olarak hesaplanmıştır. Bu maliyetler içerisinde 124.175 milyar dolar ölüm maliyetini, 185.251 milyar dolar ise yaralanma maliyetini oluşturmaktadır. Buna ek olarak, savaşta yaralananların bakımının ailelere yüklenmesi de terörün maliyetleri arasında sayılmalıdır. Çünkü yaralanan kişinin bakımını üstlenen bireyler ülkenin üretimine katkı sağlayamamaktadır. Bu konuda yeterli veri olmaması nedeniyle hesaba dâhil edilememiştir.

Tablo 1: 1984-2020 Yılları Arasında Terör Olaylarında Yaşanan Zayıt (Türkiye Geneli)

	Güvenlik Görevlisi		Vatandaş			Güvenlik Görevlisi		Vatandaş	
	Şehit	Yaralı	Ölü	Yaralı		Şehit	Yaralı	Ölü	Yaralı
1984	26	45	28	12	2003	26	168	11	17
1985	60	74	81	63	2004	81	370	24	110
1986	53	45	63	46	2005	113	551	34	333
1987	74	93	229	103	2006	110	559	44	434
1988	56	79	103	31	2007	148	434	33	179
1989	156	217	175	75	2008	140	720	62	373
1990	173	356	201	176	2009	64	519	24	154
1991	283	605	184	303	2010	116	608	26	130
1992	683	1302	685	822	2011	142	915	48	281
1993	745	1353	1201	983	2012	186	881	39	270
1994	1084	2584	906	1300	2013	5	187	9	100
1995	683	1415	351	459	2014	18	619	50	417
1996	603	1376	156	243	2015	205	1269	105	567
1997	440	871	167	258	2016	651	3499	247	1610
1998	350	731	100	325	2017	173	608	48	323
1999	219	699	118	269	2018	117	419	25	168
2000	24	76	30	37	2019	71	266	48	232
2001	22	105	11	34	2020	12	62	22	51
2002	11	137	12	19	Toplam	8128	24837	5700	11347

Kaynak: İçişleri Bakanlığı ve Milli Savunma Bakanlığı verileri ile yazar tarafından oluşturulmuştur.

2021 yılında polis ve sivil olmak üzere 75 (673.650), 2022 yılında 111 (997.002), 2023 yılında 63 (565.866), 2024 yılında ise 45 (404.190) kişi şehit olmuştur. Bu kapsamda 2021-2024 yılları içerisinde PKK'nın insan maliyeti, 2 milyar 640 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2021-2024 yılları arasında gerçekleşen saldırılar sonucunda 131 kişi yaralanmıştır. Yaralanan bir kişinin maliyeti 5.119 milyon dolardır. Bu kapsamda terör örgütü saldırıları sonucunda yaralanan kişilerin maliyeti 670,589 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 1-1: 2021-2024 Yılları Arasında Terör Olaylarında Yaşanan Zayıyat (Türkiye Geneli)

	Şehit	Yaralı
2021	75	3
2022	111	104
2023	63	2
2024	45	22

Beşeri harcamaların yanı sıra en büyük harcama kalemi savunma giderleridir. Bu süreçte envantere katılan uçak, helikopter, tank, top, obüs, roket, çeşitli tüfek tipleri ve diğer askeri malzemeler, devlet bütçesi üzerinde ağır bir yük oluşturmaktadır. Ayrıca bu silah sistemlerinin kullanımı sırasında harcanan mühimmatların maliyeti de ekonomi üzerinde ağır bir yükür. Tablo 2, Türkiye'nin yıllara göre savunma harcamalarını göstermektedir. Tablo 2 incelendiğinde, Türkiye'nin savunma harcamalarının PKK terörünün başladığı yıllardan itibaren çok hızlı bir artış gösterdiği görülmektedir. Öyle ki 1984 yılında sadece 2,2 milyar dolar olan savunma harcamalarının terörist başının yakalandığı yıl olan 1999 yılında yaklaşık 10 milyar dolar düzeyine çıktığı görülmektedir.

Terörist başının yakalanması sonrası terör örgütünün sözde ateşkes kararı alıp silahlı unsurlarını yurt dışına çıkarmaya başlamasıyla birlikte, savunma harcaması bir süre sabit kalsa da bu durum kalıcı olmamıştır. PKK, 2004'ten sonra, terör saldırılarına yeniden başlamış, buna karşılık güvenlik güçleri de operasyonlarına aralıksız bir şekilde devam etmiştir. Terör operasyonlarının artış göstermesi neticesinde, Türkiye'nin 2010-2019 yılları arasındaki savunma harcamalarında yaklaşık %86'lık bir artış yaşanmıştır. SIPRI verilerine göre, Türkiye, 2019 yılında 20.6 milyar dolar savunma harcaması yaparak, dünya sıralamasında 15'inci sırada yer almıştır. Türkiye'nin 2020 yılındaki savunma harcaması ise, terör örgütündeki gerilemeye paralel olarak 17.7 milyar dolara, dünya sıralaması ise 16'ya gerilemiştir. Stimson Çalışma Grubu'nun 2018 yılında hazırladığı "Terörizm Harcamaları" adlı raporda, ABD'de terörizm harcamalarının savunma harcamaları içerisindeki payı savaş yıllarında en çok %43 savaş olmayan yıllarda en az %13 olarak gerçekleşmiştir (Stimson, 2018). Bu çalışmadan yola çıkılarak Türkiye'nin terörizm harcamalarını hesaplayabilmek için 2013, 2014 ve 2015 yılları için %13 geri kalan yıllar için ise %43 oranında terörizm harcamaları yapıldığı varsayılmıştır. Yapılan hesaplama sonucunda savunma harcamalarındaki terör harcamaları düzeyinin 158.522 milyar dolar¹ olduğu sonucuna ulaşılmıştır. 2021 yılında 15,6 milyar dolar, 2022 yılında 10,6 milyar dolar, 2023 yılında 16 ve 2024 yılında 40,5 milyar dolar savunma harcaması yapılmıştır.

¹ 2013-2014 ve 2015 yıllarında gerçekleştirilen harcamaların %13'ü geri kalan yılların ise %43'ü terör maliyeti kabul edilerek yapılan hesaplama sonucudur.

Tablo 2: 1984-2020 Yılları Savunma Harcamaları

	Milyar \$		Milyar \$
1984	2.190	2003	10.277
1985	2.365	2004	10.920
1986	2.769	2005	12.081
1987	2.889	2006	13.036
1988	2.663	2007	14.987
1989	3.373	2008	16.809
1990	5.315	2009	16.047
1991	5.670	2010	17.650
1992	6.157	2011	17.006
1993	7.075	2012	17.694
1994	5.293	2013	18.427
1995	6.606	2014	17.576
1996	7.512	2015	15.668
1997	7.791	2016	17.827
1998	8.781	2017	17.822
1999	9.951	2018	19.648
2000	9.993	2019	20.603
2001	7.216	2020	17.724
2002	9.050	Toplam	404.411

Kaynak: SIPRI verileri ile yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2-1: : 2021-2024 Yılları Savunma Harcamaları

	Milyar \$
2021	15.6
2022	10.8
2023	15.8
2024	25.0
Toplam	67.2

2021-2024 yılları arasında gerçekleşen savunma harcamalarının 67.2 milyar dolar düzeyinde olduğu görülmektedir. Stimson Çalışma Grubu'nun 2018 yılında hazırladığı "Terörizm Harcamaları" adlı raporda, ABD'de terörizm harcamalarının savunma harcamaları içerisindeki payı savaş yıllarında en çok %43 savaş olmayan yıllarda en az %13 olarak gerçekleşmiştir (Stimson, 2018). Bu çalışmadan yola çıkılarak Türkiye'nin terörizm harcamalarını hesaplayabilmek için 2021-2022-2023 ve 2024 yılları için %43 oranında terörizm harcamaları yapıldığı varsayılmıştır. Yapılan hesaplama sonucunda savunma harcamalarındaki terör harcamaları düzeyinin 29,90 milyar dolar olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

IMF'nin Finans ve Kalkınma isimli dergisinde 2015 yılında yayımlanan “Terörün Bedeli” başlıklı rapora göre, Türkiye teröre en çok maruz kalan 122 ülke arasında 7. sırada yer almıştır. Yine bu raporda terör nedeniyle, Türkiye'nin her yıl alabileceği uluslararası yatırımın sadece dörtte birini alabildiği belirtilmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde terörün maliyetlerinin ortaya konduğu çalışmada, Türkiye'nin 1970-2011 dönemi boyunca terör ve terörün yarattığı siyasi ve ekonomik etki nedeniyle 378 milyar dolar doğrudan yabancı yatırımdan mahrum kaldığı tespit edilmiştir (Bandyopadhyay, et al., June 2015). Bugün yapılan hesaplamalara göre, bu rakamın 698,1 milyar dolar seviyesine ulaştığı tespit edilmiştir.² Dünya Bankası verilerine göre 2021-2024 yılları arasında Türkiye'ye 56.487 milyar dolar düzeyinde doğrudan yabancı yatırım gerçekleşmiştir. Türkiye'nin her yıl alabileceği uluslararası yatırımın sadece dörtte birini alabildiği bilinmektedir. Bu kapsamda ilgili yıllarda Türkiye 225.948 milyar dolar yatırımdan mahrum kalmıştır.

Tablo 3: Yıllara Göre Ticari Eşya ve Uyuşturucu Yakalamaları

(TL)	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Akaryakıt	26.647.028	53.834.955	113.024.823	157.689.592	157.540.809	824.791.954	281.048.074	182.050.130	178.965.538	405.876.976	11.725.148
Araç	86.728.941	64.733.401	52.577.986	254.404.810	297.936.440	88.584.836	177.113.552	503.147.910	298.861.741	329.709.660	281.772.240
Tütün- Alkol	20.442.326	31.200.218	52.417.267	32.229.244	60.789.695	102.470.171	113.055.453	141.601.271	168.135.159	289.164.541	478.205.221
Tekstil	68.109.401	23.622.861	66.629.974	43.381.934	70.029.175	160.079.612	686.774.951	85.402.567	149.060.588	178.506.269	369.355.681
Tabii	8.193.495	13.755.614	5.772.956	11.980.429	11.493.327	50.662.118	43.663.534	69.503.750	55.571.303	110.143.832	64.741.260
Elektronik- Elektrik	29.078.065	74.164.415	105.186.211	190.325.419	536.478.556	255.752.635	62.017.076	65.938.720	134.316.998	93.970.200	85.680.606
Gıda	45.368.214	59.651.278	64.439.572	129.524.004	50.532.245	30.211.424	207.508.230	169.862.398	148.168.843	81.323.372	233.450.869
Makine Aksamı ve Yedek Parça	32.521.523	13.247.861	19.912.826	8.066.870	13.198.711	585.948.984	306.742.283	38.030.109	162.100.371	70.467.742	69.275.122
Döviz	802.013	88.931.204	5.532.087	5.949.468	4.965.815	781.132	15.633.661	16.775.571	46.794.210	49.061.668	82.313.290
Değerli Maden	5.360.731	8.285.798	18.438.529	35.069.924	28.327.473	16.554.826	38.499.540	17.662.626	37.932.587	42.757.814	94.747.929
Zirai	1.295.049	3.301.545	6.868.117	7.714.471	2.666.426	2.859.586	3.222.304	7.453.112	10.717.788	31.581.805	40.614.658
Kimyevi Madde	483.585	11.442.305	2.842.820	1.937.058	69.112.035	6.837.656	5.650.860	3.098.956	2.474.435	3.820.666	12.306.815
Silah Mühimmat	183.163	1.017.660	704.957	7.455.456	2.914.472	8.675.441	1.020.844	2.388.280	3.365.897	897.054	59.414.341
Tarihi Eser	VY	1.3 VY		80.5	253.352	96.311.041	71.44	13.156	38.664	90.201	183.8
Sahte Errak	3.777	2 VY		12.446.489	VY	5.847.511	162.018	844.897	20.375	26.508	1.307
Çeşitli Eşya	67.034.264	109.950.095	77.660.802	38.299.649	97.306.754	244.656.092	454.692.414	340.262.476	317.184.362	416.377.590	769.854.553
Ticari Eşya Toplamı	392.231.576	557.140.510	592.014.926	936.555.315	1.403.545.285	2.481.024.928	2.396.876.233	1.644.035.929	1.713.708.859	2.103.775.896	2.653.642.840
Uyuşturucu	43.803.296	60.942.391	151.717.233	152.203.745	181.241.745	206.774.451	236.110.652	892.512.877	1.320.771.681	1.602.167.205	1.749.939.216
TOPLAM (TL)	436.034.872	618.082.901	743.732.159	1.088.759.060	1.584.787.030	2.687.799.379	2.632.986.885	2.536.548.806	3.034.480.540	3.165.943.101	4.403.582.056
TOPLAM (\$)*	290.689.915	370.109.522	415.492.826	573.031.084	723.647.046	988.161.536	871.849.962	694.944.878	630.869.135	558.367.390	628.185.743

Kaynak: Ticaret Bakanlığı verileri ile yazar tarafından oluşturulmuştur

*: TCMB tarafından derlenen yıllık döviz kuru verileri ile hesaplanmıştır.

² Türkiye'de 2011-2020 yılları arasında da terör koşullarında değişiklik olmaması sebebiyle IMF verileri dikkate alınarak DYY kaybı tekrar hesaplanmıştır. Yapılan hesaplamada Türkiye'nin 1970-2020 yılları arasında yalnızca 232,7 milyar dolar düzeyinde DYY aldığı sonucuna ulaşılmıştır. IMF verilerine göre bu veri Türkiye'nin her yıl alabileceği uluslararası yatırımın sadece dörtte biridir. Bu doğrultuda Türkiye'nin normal koşullarda 1970-2020 yılları arasında 930,8 milyar dolar düzeyinde DYY alması gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Terörün maliyeti unsurlarından birisi de kaçakçılıktır. Yasa dışı faaliyetler ile gelir elde etmek isteyen terör örgütlerinin başvurduğu yöntemlerin başında gelen kaçakçılık (uyuşturucu, akaryakıt ürünleri, tütün mamulleri, alkollü içkiler, elektronik eşyalar, gıda ürünleri, ilaç ve kozmetik ürünleri vb.), örgütler için önemli bir motivasyon kaynağı olmakla birlikte hedefe ulaşmak açısından ihtiyaç duyulan en etkili araçlardan da biridir. Tablo 3, Türkiye’de yıllara göre gerçekleşen kaçakçılık faaliyetlerindeki yakalama düzeyini göstermektedir.

Tablo 3-1: 2021-2024 Yılları Ticari Eşya ve Uyuşturucu Yakalamaları

	Milyar TL	Milyar \$
2021	7.749.944	1.050.127
2022	11.960.735	885.324
2023	23.073.790	1.230.602
2024	55.178.970	1.697.292
Toplam	97.963.439	4.863.345

Tablo 3-1’te yer alan veriler değerlendirildiğinde 2021-2024 yılları arasında gerçekleşen kaçakçılık faaliyetleri nedeniyle uğranılan zararın boyutu 110.610 milyar dolardır.

Tablo 8: PKK Terörünün Türkiye Ekonomisine Toplam Maliyeti

Terörün Türkiye Ekonomisine Toplam Maliyeti (1984-2020, Milyar \$)	Toplam (Milyar \$)
İktisadi Maliyetler (Kaçakçılık Maliyeti+ Savunma Harcamaları Maliyeti) Kaçakçılık Maliyeti: 740.000 Savunma Harcamaları Maliyeti: 158.522	898.522
Beşeri Maliyetler (Yaralanma + Ölüm Maliyeti) Yaralanma Maliyeti: 185.251 Ölüm Maliyeti: 124.175	309.426
Küresel Maliyet (DYY Kaybı)	698.100
Toplam Maliyet	1.906,048
Terörün Türkiye Ekonomisine Toplam Maliyeti (2021-2024, Milyar \$)	Toplam (Milyar \$)
İktisadi Maliyetler (Kaçakçılık Maliyeti+ Savunma Harcamaları Maliyeti) Kaçakçılık Maliyeti: 4.863 Savunma Harcamaları Maliyeti: 29.900	34.763
Beşeri Maliyetler (Yaralanma + Ölüm Maliyeti) Yaralanma Maliyeti: 670,589 (Milyon dolar) Ölüm Maliyeti: 2.640	3.310
Küresel Maliyet (DYY Kaybı)	225.948
Toplam Maliyet	264.021
1984-2024 Toplam Maliyet	2.170,048 Trilyon \$

Not: Mevcut veriler kapsamında yazar tarafından hesaplanmıştır.

Terörün ekonomide oluşturduğu tahribat rakamsal boyutlarla ele alındığında ortaya çıkan sonuçlar çok çarpıcıdır. Bu çalışmada Türkiye ekonomisine terörün toplam maliyeti 2.170,048 trilyon dolar olarak hesaplanmıştır. Bu maliyet içerisinde Türk lirasında yaşanan değer kaybı ve ihracat ile turizm gelirlerinde yaşanan kayıplar yer almamaktadır. Dolayısıyla 2.170,048 trilyon dolar olarak hesaplanan PKK terörünün maliyeti, minimum maliyet olarak görülmelidir. Kullanılabilir sağlıklı verilere ulaşılması halinde terörün maliyetinin daha yüksek çıkacağı da unutulmamalıdır. Ulaşılan sonuçlar kapsamında sadece PKK terörünün ülke ekonomisine 41 yıllık maliyeti ile yaklaşık 2.679 adet Yavuz Sultan Selim Köprüsü, 1446 adet Osmangazi Köprüsü, 271 adet Kuzey Marmara Otoyolu, 241 adet İzmir-İstanbul Otoyolu, 33 adet Güneydoğu Anadolu Projesi, 657 adet Marmaray ve 180 adet İstanbul Havalimanı, 547 adet Atatürk Barajı, 2438 adet Ankara Şehir Hastanesi (3.711 Yataklı), 2170 adet İstanbul Başakşehir Şehir Hastanesi (2.682 Yataklı), 3191 adet Adana Şehir Hastanesi (1.550 Yataklı), 2170 adet Patriot Füze Savunma Sistemi, 8346 adet HİSAR Hava Savunma Sistemi hizmete sunulabilirdi. Bu karşılaştırma, 2 trilyon 170 milyar dolar gibi devasa bir bütçeyle Türkiye'nin altyapı ve savunma alanında ne kadar büyük projeler gerçekleştirebileceğini göstermektedir. Bu miktar, yüzlerce köprü, otoyol, hastane, baraj ve savunma sistemi inşa etmeye yetecek büyüklüktedir.

FETÖ'NÜN MALİYETİ

Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ), 15 Temmuz 2016 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti tarihinde benzeri görülmemiş bir darbe girişiminde bulunmuş ve bu girişim kısa sürede bastırılmış olsa da devletin tüm kurumları etkileyen derin bir kriz ortamı yaratmıştır. FETÖ'nün Türkiye'ye verdiği zarar ekonomik, askeri, toplumsal ve uluslararası ilişkiler bağlamında incelenebilmektedir.

Doğrudan Ekonomik Zararlar

15 Temmuz gecesi yaşanan saldırılar sonucunda kamu binalar, askeri tesisler, havaalanları ve altyapılar zarar görmüş, borsa ciddi düşüş yaşamış, döviz kurları yükselmiş ve yatırımcı güveni sarsılmıştır. TURKONFED (2016) raporuna göre darbe girişiminin kısa vadeli ekonomik maliyeti yaklaşık 300 milyar TL olarak tahmin edilmiştir. Borsa İstanbul, darbe girişimi sonrası %7'ye yakın değer kaybetmiş, sermaye piyasalarında yüksek dalgalanmalar yaşanmıştır. Turizm sektöründe 2016 yılında önceki yıla göre yaklaşık %30'luk gelir kaybı yaşanmıştır.

FETO ile bağlantılı olduğu gerekçesiyle Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu (TMSF) yönetimine devredilen şirket sayısı 2761'dir. Bu şirketlerin toplam aktif büyüklüğü yaklaşık 70 milyar TL (yaklaşık 3,3 milyar \$), çalışan sayısı ise 50 bini aşmıştır. Bu şirketler arasında bankacılık, enerji, medya, sağlık, gıda, tekstil, eğitim ve inşaat sektörlerinde faaliyet gösteren holding düzeyinde yapılar vardı (ÖR: Kaynak Holding,

Boydak Holding, Naksan Holding, Akfa Holding vb.). Bu yapıların kamulaştırılması ve yeniden yapılandırılması sureci kamu bütçesine ciddi yük oluşturmuştur.

FETÖ darbe girişiminde 251 kişinin şehit olduğu ve 2732 kişinin de yaralandığı gözlemlenmiştir. Yapılan hesaplamalar sonucunda terörün toplam beşeri maliyeti 16.289 milyar \$ (ölüm + yaralanma) olarak hesaplanmıştır. Bu maliyetler içerisinde 14.060 milyar dolar ölüm maliyetini, 2.26 milyar dolar ise yaralanma maliyetini oluşturmaktadır. Buna ek olarak, hain darbe girişiminde yaralananların bakımının ailelere yüklenmesi de terörün maliyetleri arasında sayılmalıdır.

Dolaylı Ekonomik Maliyet

Yabancı yatırımcı güveninin sarsılması nedeniyle doğrudan yabancı yatırımların (FDI) azaldığı gözlemlenmiştir. FETÖ'nün ekonomik yapısı çözülürken, birçok yatırımcı için: "Hangi şirketler bağlantılı olabilir?" endişesi ortaya çıkmış, bu da yatırım iştahını ve girişimciliği olumsuz etkilemiştir. Aynı şekilde yerli tüketicilerde de ekonomik güven erozyonu yaşanmıştır. Bankacılık sektöründe Bank Asya'nın iflası gerçekleşmiştir. Aynı zamanda bu bankalarda işlem yapan binlerce kişinin finansal sistemle olan ilişkisi kesintiye uğramıştır. Bu durum finansal sistemde güven erozyonuna yol açmıştır. Kamu kaynaklı kaybın 2,5 milyar dolar olduğu tespit edilmiştir. 15 üniversite, 934 okul, 109 öğrenci yurdu ve 1.125 vakıf/dernek kapatılmıştır. Bu kurumların çoğu ticari faaliyet gösteriyor, vergi veriyor ve hizmet üretiyordu. Bu yapıların devre dışı kalması: Öğrencilerin eğitiminin kesilmesi, binlerce çalışanın işsiz kalmasına ve kamunun yükünün artmasına (alternatif kamu okullarına geçiş, yeni yatırımlar) neden olmuştur.

Beyin göçü ve kamu kurumlarından yapılan kitlesel ihraçlar, nitelikli iş gücünde zayıflama yaratmıştır. 15 Temmuz sonrası yurt dışına kaçanlar arasında akademisyenler, mühendisler, doktorlar, öğretmenler ve bürokratlar gibi yüksek vasıflı iş gücü bulunmaktaydı. Türkiye'nin bu nitelikli insanlara yaptığı eğitim ve yetiştirme yatırımları kaybolmuştur. Bu kayıp, her bir kişi başına yüzbinlerce dolarlık insan sermayesi anlamına gelebilir. OECD standartlarına göre bir doktor ya da akademisyenin yetişme maliyeti 300.000 - 500.000 USD civarındadır. Türkiye'den ayrılan bu kişilerin yaratacakları vergi geliri, tüketime katkıları, işletme kurma potansiyelleri ve dolaylı katkıları da kaybedilmiştir. Uzun vadede bu durum ekonomik dinamizm üzerinde olumsuz etki yaratmıştır. Ayrıca Türkiye'den çıkan FETÖ mensupları bazı ülkelerde siyasi sığınma hakkı almış, Türkiye aleyhine propagandalar yapmıştır. Bu durum diplomatik maliyet yaratmış ve Türkiye'nin FETÖ ile mücadelede uluslararası desteğini azaltmıştır.

- Kaçan FETÖ bağlantılı kişi sayısı (raporlara göre): 20.000 - 30.000 kişi
- Ortalama beyin sermayesi maliyeti (varsayımsal): 300.000 \$ / kişi
- Tahmini toplam kayıp: 6 - 9 milyar \$ (yalnızca beyin göçü açısından)

15 Temmuz 2016'daki darbe girişiminde FETÖ tarafından kullanılan askeri teçhizatlar, yapılan saldırılar ve neden oldukları fiziksel hasarın da doğrudan maddi karşılığı bulunmaktadır. Kullanılan askeri araç ve teçhizatlar;

- 35 adet savaş uçağı (F-16 ağırlıklı) (63 milyon dolar)
- 37 adet helikopter (Sikorsky, Cobra, Skorsky vb.) (Cobra-95 milyon ve Sikorsky-203,6 milyon dolar)
- 246 zırhlı araç (tank, zırhlı personel taşıyıcı)
- 3 gemi
- 3.992 adet hafif silah

Saldırılarda TBMM, Cumhurbaşkanlığı Külliyesi, Jandarma Genel Komutanlığı, Özel Harekât Daire Başkanlığı, Genelkurmay Başkanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü binaları ağır hasar görmüştür. TBMM binasında 5 milyon TL (yaklaşık 1,7 milyon \$) doğrudan onarım maliyeti açıklanmıştır (TBMM Bütçesi) F-16'larla Ankara'da yapılan bombalamalar sonucu, 250'den fazla bina zarar görmüştür. Emniyet ve kamu kurumlarına ait onlarca araç imha edilmiştir. Hava sahasının geçici kapatılması nedeniyle iç ve dış hat uçuşlarının iptali yaşanmıştır.

Askeri ve Güvenlik Maliyetleri

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin komuta kademesindeki 24 bin 706 askeri personel (general ve subay) görevden alınmış, orduda ciddi bir yapılanma süreci başlatılmıştır. Askeri operasyonel kapasitenin geçici olarak zayıflaması, güvenlik tehditlerinin yönetiminde risk yaratmıştır. Sonraki dönemde terörle mücadele ve sınır ötesi operasyonlara ayrılan kaynaklar artmıştır. Darbe sonrası ilan edilen Olağanüstü Hal (OHAL) rejimi kapsamında on binlerce kişi gözaltına alınmış, 132 bin kamu personeli ihraç edilmiştir.

Resmî verilere göre, 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrası çıkarılan Kanun Hükmünde Kararnamelerle (KHK) yaklaşık 132.000 kamu görevlisi ihraç edilmiştir. Bunların içinde:

- 29.000 asker (TSK, Jandarma, Sahil Güvenlik)
- 33.000 öğretmen
- 31.000 emniyet mensubu
- 5.000 akademisyen
- Diğer bakanlık ve kamu kurumu çalışanları

Her bir subay veya uzman asker için ortalama yetiştirme maliyeti:

- Kara Harp Okulu/TSK yetiştirme maliyeti: 400.000 – 600.000 USD
- Bir polis memuru ya da kamu görevlisinin eğitimi ve atanması: 100.000 – 200.000 USD
- Toplam personel yetiştirme maliyeti tahmini: 132.000 personel × ortalama 150.000 \$ = 19,8 milyar dolardır.

Bu personelin birçoğunun hizmet sürelerinin ortasında olduğu varsayılırsa, potansiyel hizmet karşılığı kamu katkısı ve üretkenlik de kaybedilmiştir. Bazı ihraçlar daha sonra iade edilmiş olsa da, hem sistemden çıkış hem de dönüş sürecindeki idari ve hukuki süreçler ek bir yük oluşturmuştur. Askeri ve sivil kamu kadrolarında FETÖ'nün açtığı boşlukların doldurulması, sistemlerin yeniden organize edilmesi ciddi maliyetler doğurmuştur. Bu süreçte sistemsel kapasite düşmüş, kurumlara olan güven zedelenmiştir. Toplam Tahmini Kayıp:

- Beyin göçü (yurt dışına kaçanlar): 6 – 9 milyar \$
- Kamudan ihraç edilen personel (eğitim + hizmet kaybı): ~20 milyar \$
- İdari, hukuki ve sistemsel yeniden yapılanma: ~10 milyar \$

Toplam ek maliyet: ~36 – 40 milyar dolardır.

FETÖ'nün Yurt Dışındaki Ekonomik Faaliyetlerinin Türkiye Ekonomisine Olası Zararları

FETÖ, 100'den fazla ülkede okullar, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları, ticari şirketler ve iş dünyası dernekleri aracılığıyla faaliyet göstermektedir. Bu yapılar sadece eğitim veya sivil faaliyetlerde bulunmakla kalmayıp: Türkiye'nin kültürel ve ekonomik etkisini gölgeleyici bir rol üstlenmiş ve birçok ülkede resmî Türk kurumlarının alternatifi gibi konumlandırılmıştır.

FETÖ bağlantılı kurumlar, Türk şirketleri hakkında olumsuz propaganda yaparak, Türkiye menşeli şirketlerin bazı pazarlarda karşılaştığı bürokratik zorlukları artırmıştır. Özellikle Afrika ve Orta Asya'daki Türk müteahhitlik firmalarının karşılaştığı engeller bu bağlamda değerlendirilebilir. FETÖ okullarının faaliyet gösterdiği ülkelerde, bu yapıların yıllar boyunca inşa ettiği yumuşak güç, Türkiye'nin diplomatik çabalarının önünde engel oluşturmuştur. Bu durum, devletler arası ekonomik iş birliği anlaşmalarında gecikmelere ve zorluklara yol açmıştır. Bu yapıların etkili olduğu bölgelerde Türkiye menşeli mallara, yatırımlara ve hizmetlere olan algı ve güven sorunu, pazar payını olumsuz etkilemiştir. Özellikle, eğitim hizmetleri (ör. Maarif Vakfı'nın girişimlerine karşı direnç- Türkiye'nin Maarif Vakfı aracılığıyla bu okulları devralmak için yaptığı diplomatik çalışmalar, önemli bir kamu maliyeti doğurmuştur.)

İnşaat ve savunma sanayi ve Finansal ve bankacılık hizmetleri tahmini ekonomik zararları varsayımsal analiz ile hesaplanmıştır. Varsayımsal analiz, fırsat maliyeti yaklaşımı, sektörel karşılaştırma ve benzer ülke örnekleriyle karşılaştırma yöntemlerine dayanmaktadır. FETÖ'nün etkili olduğu ülkelerde Türkiye'nin yatırım, ticaret ve eğitim alanında gerçekleşmesi muhtemel olan ancak gerçekleşmeyen faaliyetleri potansiyel kayıp olarak hesaplanmıştır. Sektörel kayıp tahmini yapıldığında, ilgili sektörlerin yurtdışı faaliyetlerine (müteahhitlik, eğitim ihracatı, bankacılık, savunma vb.) ilişkin ortalama yıllık ciro değerleri esas alınmıştır.

FETÖ'nün aktif olduğu bölgelerdeki Türk firmalarının karşılaştığı bürokratik veya itibari engeller, bu cironun belli bir yüzdesine zarar olarak yansıtılmıştır.

Türkiye'nin FETÖ yapılanmasının yoğun olduğu Afrika ve Türkistan ülkelerindeki potansiyel artış oranı: %10'dur. Afrika'da Türk müteahhitlik firmalarının toplam yıllık pazar payı, 6 milyar \$ olduğu düşünüldüğünde, FETÖ'nün bu artışın önünde engel teşkil ettiği varsayımıyla yıllık 600 milyon \$ / yıl potansiyel kayıp yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu tür hesaplar sağlık, eğitim, savunma ihracatı, yumuşak güç yatırımları gibi alanlara da uygulanarak tahmini toplam yıllık kayıp 2,5 - 3,5 milyar \$ aralığında çıkacaktır. Bu kapsamda;

Etki Alanı	Tahmini Etki
Ticaret ve Yatırım Engelleri	1-2 milyar \$
Türkiye menşeli Firmaların Pazardan Dışlanması	1 milyar \$
Eğitim ve Kültürel faaliyetlerden Kaynaklı itibar Kaybı	500 milyon \$
Toplam Yıllık Etki	2.5 - 3.5 milyar \$

FETÖ'nün Orta Asya (Türkistan) ve Afrika'daki faaliyetlerinin Türkiye'ye tahmini ekonomik zararını hesaplamak doğrudan mümkün olmasa da, ticari verilere dayalı modelleme ve diplomatik-engel analizi ile yaklaşık bir fırsat maliyeti tahmini de yapılabilir.

Bölge	2023 Yılı İhracatı	Potansiyel Büyüme
Afrika	21 milyar \$	+%15 Artış (Ek 3 Milyar \$)
Türkistan	8 milyar \$	+%20 Artış (Ek 1.6 Milyar \$)

FETÖ'nün bölgedeki kurumsal karşı ağı, Türkiye menşeli ürün ve şirketlere karşı algıyı zaman zaman zedelemiştir. Türkiye'nin Maarif Vakfı aracılığıyla devralmak zorunda kaldığı okullar ve diplomatik uğraşlar, ticarete değil güvenlik odaklı stratejiye kaynak yöneltmiştir. Tabloya göre sadece engellenmiş ihracat kaybı 4.6 milyar dolar düzeyindedir. FETÖ'nün bölgelerdeki aktif faaliyetleri dikkate alındığında 2010-2024 yılları arası birikimli zarar yaklaşık 60 milyar dolardır. Bu sadece 2 bölgeyi dikkate alan bir maliyettir. Tüm Dünya için uygulandığından maliyetin daha da artacağı açıktır.

FETÖ'nün yurt dışı faaliyetleri, eğitimden ticarete, medyadan lobi faaliyetlerine kadar çok geniş bir yelpazeyi kapsar. Bu faaliyetler, örgütün hem ideolojik yayılmasını sağlamakta hem de finansal kaynak üretmesine yardımcı olmaktadır. Aynı zamanda Türkiye'nin dış politikada ve ticaretteki çıkarlarını zayıflatıcı bir işlev de görmektedir. FETÖ'ye bağlı şirketler, iş adamları dernekleri ve ticaret odaları kuruldu (TUSKON gibi yapılar). Bu yapılar üzerinden "himmet" adı altında finans toplanmıştır. Yurt dışında yayımlanan dergiler, gazeteler ve haber siteleri aracılığıyla Türkiye karşıtı içerikler üretilmiştir (hala devam etmektedir). Türkiye'nin imajına zarar vererek dış ticaret, savunma ihracatı ve turizm gibi sektörlerde dolaylı etkiler oluşturmuştur.

İnsani yardım ve kültürel iş birliği kisvesi altında faaliyet gösteren dernekler kurulmuştur. Bu yapılar, örgütün meşruiyetini pekiştirmek ve yeni finans kaynakları oluşturmak için kullanılmıştır. Bu unsurlar bir arada değerlendirildiğinde, FETÖ'nün Türkiye'ye verdiği zarar sadece ekonomik değil, aynı zamanda yapısal, siyasal ve diplomatik boyutlarıyla da derinleşmiştir.

Doğrudan Ekonomik Zararlar	100-150 Milyar \$
Dolaylı Ekonomik Zararlar	100-150 Milyar \$
Yurt Dışı Faaliyetlerin Dolaylı Etkisi	100-150 Milyar \$
Toplam (En Az- En Çok)	300- 450 Milyar \$

Tüm bunlara ek olarak 17-25 Aralık 2013 operasyonlarının Türkiye ekonomisine maliyeti de göz önünde bulundurulmalıdır. 17-25 Aralık 2013 operasyonlarının maliyeti uzmanlar ve ekonomi bürokrasisi tarafından yapılan değerlendirmelere göre yaklaşık 105 milyar dolardır. Bu maliyet, doğrudan ve dolaylı etkilerin bileşiminden oluşmaktadır.

17-25 Aralık Operasyonları sürecinde, Borsa İstanbul'da (BIST 100) ciddi değer kaybı yaşanmıştır. Endeks 2013 Aralık ayında yaklaşık %33'e yakın düşmüştür. 2013 yılında 750 milyar TL piyasa değerine sahip olan BIST, $(750 \times 0,33 = 247)$ milyar TL, 2013 yılı döviz kuru ile 120 milyar \$ sermaye erimesi yaşanmıştır. Ancak bunun %30'u operasyon etkisidir. Bu etki de 35-40 milyar dolardır.) Döviz kuru (USD/TRY) büyük bir dalgalanma yaşadı. 2.00 seviyesinden 2.30'lara kadar yükselmiştir (%15'lik değer kaybı). Tahvil faizleri ve CDS primleri arttı, bu da Türkiye'nin dış borçlanma maliyetini artırmıştır. 2013 yılı sonunda dış borç stoku 380 milyar dolar düzeyindedir. TL'deki %15'lik değer kaybı borç çeviriminde ve ithalat maliyetlerinde 15 milyar dolarlık bir ek maliyet oluşturmuştur. Yabancı yatırımcıların çıkışı ve sermaye kaybı: ~50 milyar \$ düzeyindedir.

Operasyonlar özellikle bazı kamu bankalarının itibarını zedelemiştir. Mevduat çıkışları, kredi daralmaları ve yeniden yapılandırma maliyetleri oluşmuştur (Ziraat, Halkbank gibi kamu bankalarının hisse değerleri düşmüş, bankacılık sektöründe sermaye çıkışı yaşanmıştır.). Likidite riski, faiz artışları ve bilanço bozulmaları: ~10 milyar \$ düzeyindedir. Yatırımcı güveninin sarsılması nedeniyle doğrudan yabancı yatırımlar azalmıştır. Kamu ve özel sektör yatırımları ertelenmiş ya da iptal edilmiştir. 2014 yılında doğrudan yabancı yatırımlar %20 azalmıştır. DDY'de 2012 yılına göre 3-4 milyar \$ azalma olmuştur. 2013 yılında %8'e yakın büyüyen Türkiye, 2014 yılında %52in altına gerilemiştir. Operasyonun büyüme üzerindeki etkisi IMF ve Dünya Bankası raporlarında "political shock" olarak tanımlanmıştır. Türkiye'nin 2014 yılı GSYH'si 800 milyar \$. %1,5 büyüme kaybı yaklaşık 12 milyar dolarlık bir gelir kaybı anlamına gelmektedir. Reel sektör yatırımları da hesaba katıldığında yaklaşık Kaybedilen büyüme potansiyeli: ~30 milyar \$ olarak hesaplanmıştır. Türkiye'nin kurumsal yapısına dair şüpheler artmış, uluslararası kredi derecelendirme

kuruluşları not uyarıları yapmış ve hükûmetin ekonomik reform ajandası sekteye uğramıştır. Yatırımcı algısı ve kredi maliyetine etkisi: ~15 milyar \$ olarak hesaplanmıştır.

FETÖ'nün hem 17-25 Aralık Operasyonları hem de 15 Temmuz Darbe Girişimi göz önünde bulundurulduğunda toplamda, sadece ekonomik ve doğrudan etkiler hesaba katıldığında sırasıyla 105+ 450 yani 555 milyar doları aşan bir maliyetten söz edilebilmektedir. FETÖ'nün operasyonları yalnızca bir askeri kalkışma değil; Türkiye'nin siyasi, toplumsal ve ekonomik dokusunu hedef alan çok boyutlu bir tehdit olarak değerlendirilmelidir. Bu sürecin Türkiye'ye maliyeti hem maddi hem manevi açıdan nesiller boyu hissedilecek derinliktedir. Gelecekte benzer tehditlerin önlenmesi için kurumsal şeffaflık, güçlü denetim mekanizmaları ve demokratik hukuk devleti ilkelerine sıkı bağlılık hayati önem taşımaktadır. Sonuç olarak, PKK ve FETÖ'nün Türkiye ekonomisine toplam maliyetinin sırasıyla 2.170,048 trilyon dolar ve 555 milyar dolar olmak üzere toplam 2 trilyon 725 milyar 048 bin dolar olarak hesaplanmıştır. Bu maliyet içerisinde hem PKK hem de FETÖ'den kaynaklanan sosyal maliyetler veri kısıtı olması nedeniyle dâhil edilememiştir. Bu maliyetlerde göz önünde bulundurulduğunda terörün maliyetinin 3 trilyon doları aşması beklenmektedir.

ÇALIŞMANIN KISITLARI

Bu çalışmada sadece somut maddi zararlar üzerinden hesaplamalar yapıldığı görülmektedir. 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleşen hain darbe girişimine doğru giden süreç ve sonrası dikkate alınarak terörün maliyeti hesaplanmıştır. Organize suç, terör ve casusluk şebekesine dönüşmüş bir kült yapılanma olan FETÖ, 1960 yıllarda ortaya çıkmış ve 1980'li yıllarda kamuda görünürlüğünü artırmış, hükümetlerle ilişki kurmuştur. Ancak 1980-2010 dönemi içerisinde kamu ve özel sektörde gerçekleştirdiği faaliyetler ve örgüte sağladığı maddi kaynakların tespiti mümkün olmadığından PKK terör örgütünün maliyetine dair yapılan hesaplama, FETÖ'nün maliyetine dair yapılamamaktadır. Bu nedenle 2013 yılı öncesi FETÖ'nün zararları bu çalışmanın konusu değildir. FETÖ'nün ve PKK'nın Türkiye'ye maliyetini hesaplarken diplomatik, siyasal, ekonomik ve sosyopsikolojik boyutlar ölçülemezdir. Bu kapsamda çalışmada dikkate alınması gereken bazı kısıtlar bulunmaktadır. Bu kısıtlar şu şekilde sıralanabilir;

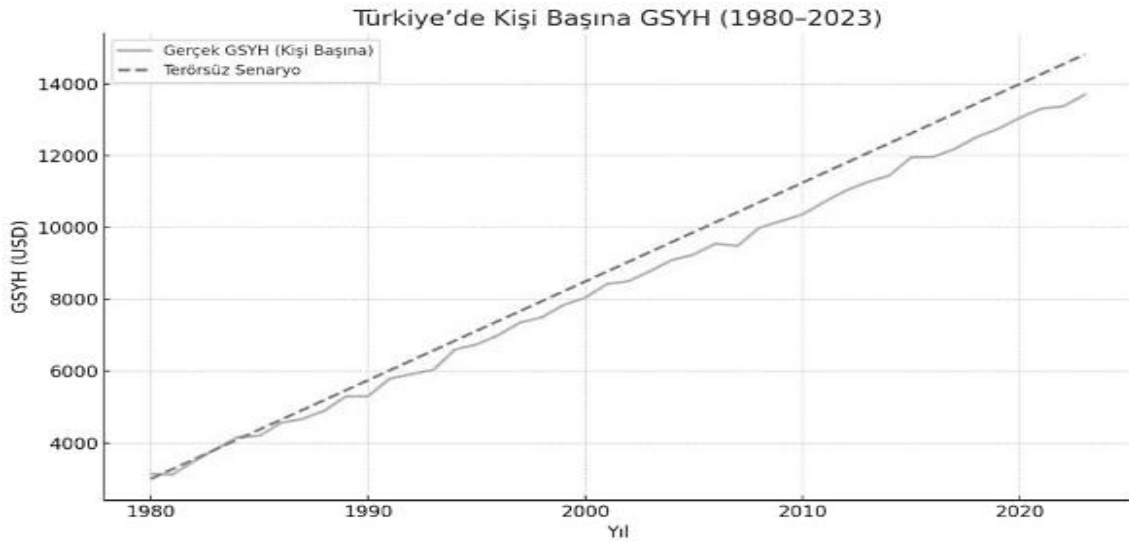
1. Eksik veya güvenilir veriler: Terör olaylarına ilişkin istatistikler (maddi hasar, yerel ekonomik etkiler) genellikle eksik, taraflı veya doğrulanması zordur.
2. Kayıt dışı ekonomi etkisi: Terör, kayıt dışı sektörü ciddi şekilde etkileyebilir, ancak bu etki ölçülemezdir.

3. Sosyopsikolojik Etkiler: Psikolojik ve sosyal etkiler ekonomik modellere dahil edilememektedir. Toplumda yaratılan güvensizlik, kutuplaşma, travma, ihbar kültürü, sayısal olarak ölçülememektedir.
4. Zamanlama Sorunu: Terörün etkisi hemen görülmeyebilir; uzun vadeli etkileri (eğitim kayıpları, üretkenlik düşüşü) hesaplamaya dahil etmek zordur.
5. Diplomatik Maliyetler: Türkiye'nin Batılı ülkelerle ilişkilerinde yaşanan gerilimler (İade taleplerinin reddi, FETÖ okullarının kapatılmaması), dış politikada manevra alanını daraltmaktadır. Bu durumun net ekonomik veya stratejik maliyeti doğrudan sayısal olarak hesaplanamamaktadır.
6. FETÖ ile Mücadele Maliyeti: TSK, emniyet, yargı, eğitim gibi kurumlarda yapılan tasfiyeler sonucu doğan personel açıkları, yeniden yapılanma maliyetleri, güvenlik harcamaları ve cezaevi, dava, soruşturma süreçlerinin bütçesel yükü ölçülememektedir.
7. Türkiye'ye Uygulanan Yaptırımlar ve Ambargolar: FETÖ ile doğrudan ilişkili yaptırımlar azdır ama dolaylı olarak (örneğin ABD-Türkiye ilişkilerindeki bozulmalar) bazı ticaret ve yatırım kayıpları yaşanmıştır.
8. Siyasetçilerin Maliyeti ve FETÖ'yü Kollayan Siyasiler: Bir siyasetçinin FETÖ'ye destek verip vermediği genellikle resmi belgelerle kanıtlanması zor olduğundan, doğrudan maliyet hesaplaması yapılamaz. Ancak siyasal kararların etkisi (örneğin atamalar, yasa değişiklikleri) politik analizlerle incelenebilir.
9. Kripto Yapılar ve Üreticilerin Engelleri: FETÖ'nün kripto üyeleri tarafından oluşturulan engeller (sabotaj, bilgi sızdırma) çoğu zaman gizli veya tespit edilemez niteliktedir. Bu yüzden sayısal hesaplama mümkün değildir.

Sonuç olarak FETÖ'nün yarattığı maliyetin bazı yönleri doğrudan ekonomik modellemelerle ölçülebilirken, bazıları sadece kalitatif yöntemlerle değerlendirilebilir.

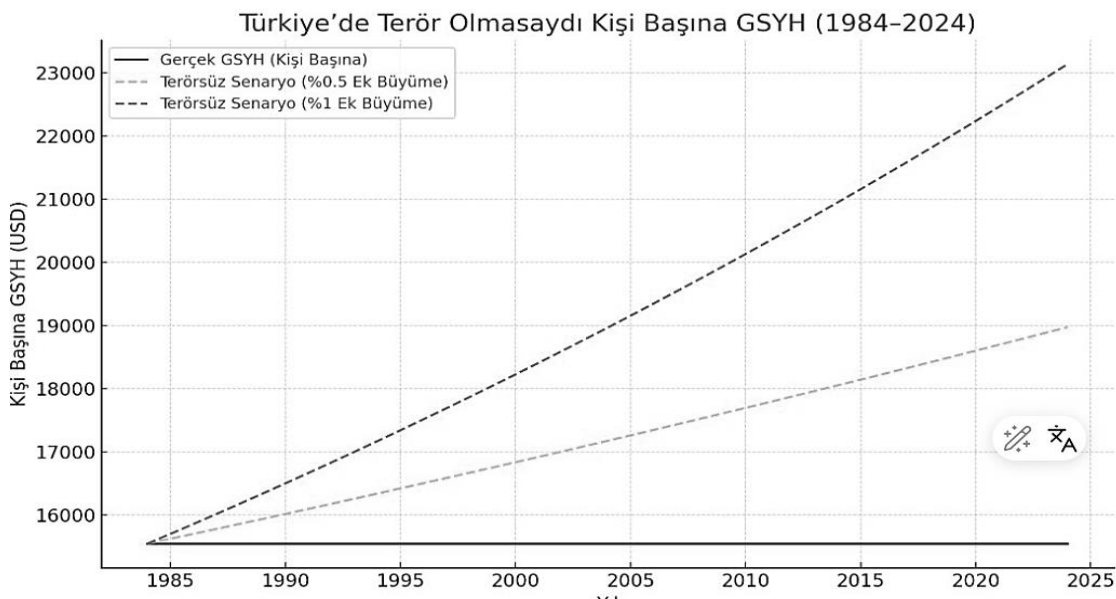
TERÖRSÜZ SENARYODA TÜRKİYE

Akademik çalışmalar terör olaylarının Türkiye'nin kişi başına düşen GSYH'sinde %10 ila %20 arasında bir kayba yol açtığını göstermektedir. Bu kayıp, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde daha belirgin olup, bölgesel kalkınma farklarını derinleştirmiştir. Polonya ve Portekiz gibi, Türkiye ile benzer ekonomik yapıya sahip ancak terör yaşamamış ülkelerle yapılan karşılaştırmalar, Türkiye'nin terör nedeniyle ekonomik büyüme potansiyelini tam olarak gerçekleştirmediğini de ortaya koymaktadır. Bugün Polonya'nın kişi başına düşen gelir düzeyi 24 bin 810 dolar, Portekiz'in ise 28 bin 920 dolar iken Türkiye'nin kişi başına düşen gelir düzeyi sadece 15 bin 463 dolardır. Grafik 1, Türkiye'de terörsüz bir senaryoda kişi başına düşen geliri göstermektedir.

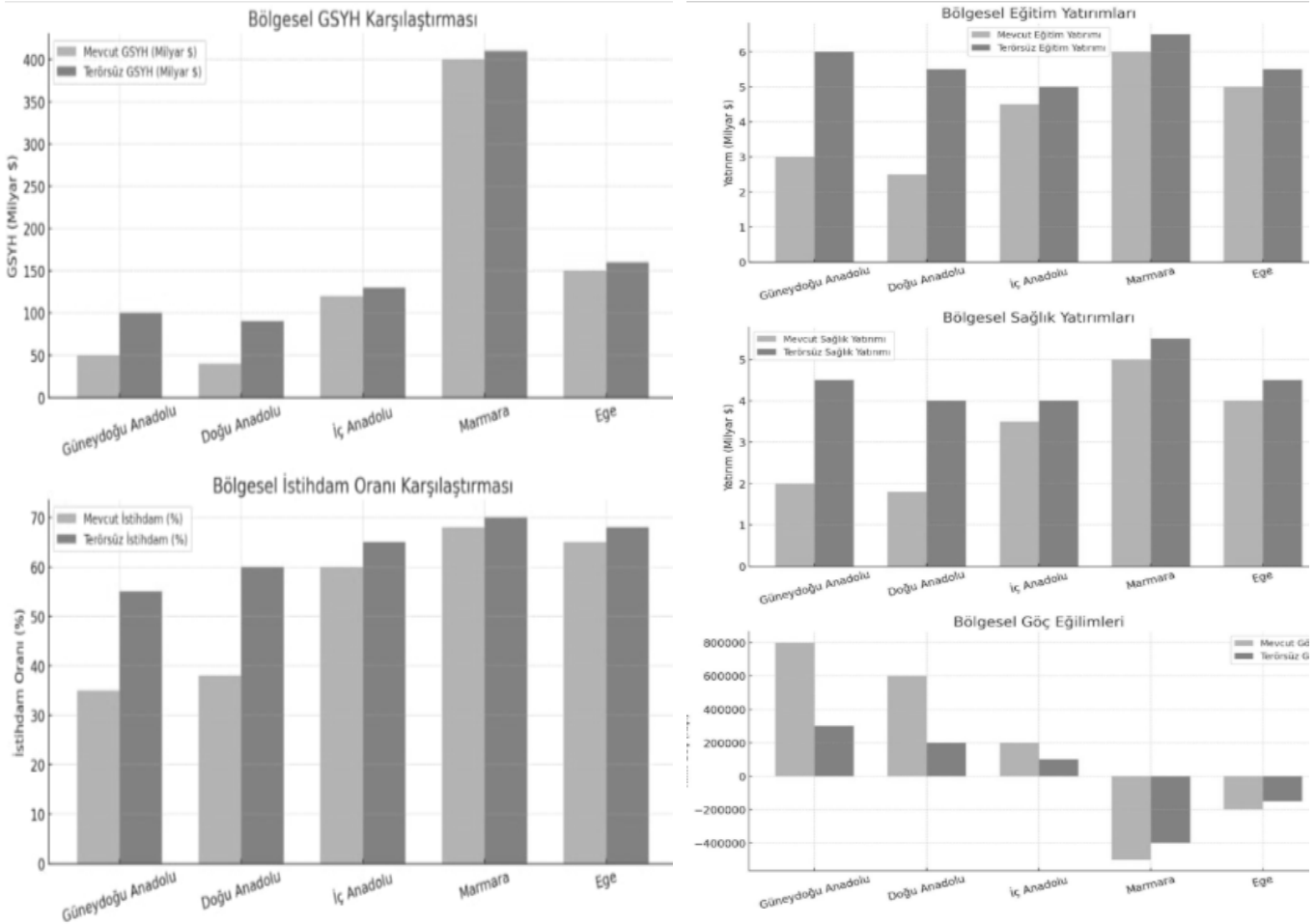
Yukarıdaki grafik 1980–2023 yılları arasında Türkiye’nin kişi başına düşen GSYH’sinin gerçek verileri ile terör yaşanmasaydı nasıl olabileceğine dair varsayımsal bir senaryoyu karşılaştırmalı olarak göstermektedir. Grafik, terörün uzun vadede büyüme potansiyelini sınırlayarak kişi başına gelirden önemli bir fark yarattığını görselleştirmektedir.

Abadie & Gardeazabal, 2003 yılında terörün büyümeyi yıllık %0.5–1 oranında düşürdüğünü öne sürmektedir. Terörün, yıllık büyümeyi ortalama olarak %0.5 ila %1 oranında yavaşlattığını varsaydığımızda ve bu etki 40 yıl (1984–2024) boyunca sürdüyse, bunu bileşik büyüme ile hesapladığımızda Türkiye’de eğer terör olmasaydı, Türkiye’nin kişi başına düşen geliri 2024 yılında ılımlı (%0.5 ek büyüme) senaryoya göre 19.000 dolar, iyimser senaryoya (%1 ek büyüme) göre 34.000 bin dolar düzeyinde olacaktır.

Yukarıdaki tablo, 1980–2023 yılları arasında Türkiye'nin kişi başına düşen GSYH'sinin gerçek verileri ile terör yaşanmasaydı nasıl olabileceğine dair varsayımsal bir senaryoyu karşılaştırmalı olarak göstermektedir. Grafikte terörün uzun vadede büyüme potansiyelini sınırlayarak kişi başına gelirden önemli bir fark yarattığı açıktır. Terörün uzun vadede ekonomik büyümeyi her yıl %0.5 ila %1 oranında yavaşlattığı varsayımına göre gerçekleşen değer olan 15.436 dolar, bu potansiyelin önemli ölçüde altında kaldığını göstermektedir.

Yine akademik çalışmalara göre terör nedeniyle bazı bölgeler GSYH'si potansiyelinin %30–60 altında kalmaktadır. Terör nedeniyle yatırımlar ve iş imkânları sınırlı bir hal almaktadır. Özellikle göç veren bölgelerde istihdamın %15–25 düzeyinde azaldığı ifade edilmektedir.

Kamu borçlanma maliyetlerinin artması ve turizm gelirlerinin azalması sorunu ile karşılaşmıştır. Savunma ve güvenliğe ayrılan kaynakların eğitim ve sağlık gibi sektörlere kaydırılamamış, bu da eğitim ve sağlık sektörlerinde neredeyse %50 düzeyinde bir yatırım azalışına neden olmuştur. Bununla birlikte terör nedeniyle yüksek iç göç (özellikle doğudan batıya) süreci yaşanmıştır. Terörsüz senaryoda iç

göç azalarak, bölgesel beyin göçü ve iş gücü kaybı minimize edilebilirdi. Tüm bu etkenler göz önünde bulundurulduğunda terörsüz bir Türkiye olsaydı, 2024 yılında Türkiye’de GSYH’nin 1,5 trilyon dolar seviyesinde olacağı, işsizlik oranının %5.5’e düşebileceği, turizm gelirlerinin 80 milyar dolar düzeyine yükseleceği ve borçlanma faizinin de gerileyeceği düşünülmektedir.

Yukarıdaki grafiklerde terör nedeniyle bazı bölgelerin GSYH’si potansiyelinin altında kaldığı yatırımlar ve iş imkânları sınırlı olduğu, eğitim ve sağlık yatırımlarının gerçekleştirilemediği ve yüksek iç göç sorunlarının yaşandığı ve eğer terörsüz bir Türkiye olsaydı durumun nasıl farklılaşacağını göstermektedir. Bu farklar, terörün yatırım, üretim, turizm ve iş gücü üzerindeki olumsuz etkilerinin bölgesel gelişmeyi nasıl sınırladığını göstermektedir. Bu sonuçlar, terörün sadece ekonomik değil, aynı zamanda sosyal kalkınmayı da ciddi biçimde sekteye uğrattığını ortaya koymaktadır.

PKK TERÖR ÖRGÜTÜ İLE MÜCADELEDE SONUÇ VE ÖNERİLER

PKK ile mücadele, Türkiye’nin iç güvenlik, sınır güvenliği, toplumsal bütünlük ve demokratik istikrar açısından en uzun soluklu ve karmaşık sorun alanlarından biridir. 1980’li yıllardan itibaren kırsal alanda silahlı çatışmalarla başlayan süreç, zamanla şehir merkezlerine yayılan terör saldırıları, toplumsal kutuplaşmalar ve uluslararası boyut kazanan diplomatik gerilimlerle daha karmaşık bir hâl almıştır. Türkiye, son yıllarda askeri, istihbari ve diplomatik enstrümanları bir arada kullanarak PKK’ya karşı çok yönlü bir mücadele yürütmektedir. Ancak bu mücadelenin sürdürülebilir olması, sadece güvenlik politikalarına değil, aynı zamanda toplumsal, ekonomik, hukuki ve uluslararası boyutları içeren bütüncül stratejilere bağlıdır.

Askeri ve istihbari mücadele kapasitesinin sürekliliği ve modernizasyonu sağlanmalıdır. Teknolojik üstünlük, sınır ötesi operasyon kabiliyeti ve insan kaynağı kalitesi gibi alanlarda sürdürülebilir yatırımlar yapılmalı; özellikle sınır güvenliği ile iç güvenlik birimleri arasında etkili koordinasyon mekanizmaları kurulmalıdır. Aynı zamanda terör örgütünün şehir yapılanmaları, finansal kaynakları ve propaganda araçlarıyla mücadelede dijital takip ve siber güvenlik unsurları daha etkin kullanılmalıdır.

PKK’nın toplumsal taban bulduğu alanlarda ekonomik kalkınma ve sosyal kapsayıcılık öncelikli hale getirilmelidir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde eğitim, sağlık, istihdam ve altyapı alanlarında devletin etkinliğinin artırılması, örgütün alternatif otorite kurma kapasitesini azaltacaktır. Bölge halkının aidiyet duygusunu güçlendirmek amacıyla yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, demokratik katılım mekanizmalarının yaygınlaştırılması ve kültürel haklara saygı gösterilmesi, uzun vadeli toplumsal barışın inşasında kritik önemdedir.

Hukuk devleti ve insan hakları standartlarının PKK ile mücadelede ihlal edilmemesi, mücadelenin hem iç hukuk hem de uluslararası meşruiyetini güçlendirecektir.

Gözaltı, yargılama, ifade özgürlüğü ve örgütlenme hakkı gibi alanlarda hukuki sınırların korunması, örgütün propagandasında kullandığı “mağduriyet” söyleminin etkisini azaltacaktır.

Uluslararası iş birliği daha aktif ve stratejik bir zemine oturtulmalıdır. Özellikle Suriye ve Irak'ta PKK'nın türevleri olan YPG/PYD gibi yapıların uluslararası meşruiyet kazanma çabalarına karşı kapsamlı diplomatik hamleler yapılmalı; terör örgütünün finansman ve silah temin yollarına yönelik küresel baskılar artırılmalıdır. Ayrıca, PKK'nın Avrupa'daki propaganda ve lojistik ağlarına karşı ortak istihbarat mekanizmaları oluşturulmalıdır.

Sonuç olarak, PKK ile mücadele sadece güvenlik eksenli değil, aynı zamanda sosyoekonomik, kültürel ve diplomatik temelleri olan çok boyutlu bir strateji gerektirir. Devletin vatandaşla bağını güçlendiren, hak ve özgürlükleri koruyan, şeffaf ve kapsayıcı bir mücadele yaklaşımı, terörle mücadelenin hem iç barışa hem de uluslararası meşruiyete katkı sağlayacak en etkili yoludur.

FETÖ İLE MÜCADELEDE SONUÇ VE ÖNERİLER

FETÖ'nün Türkiye'ye yönelik oluşturduğu çok katmanlı tehdit, yalnızca güvenlik eksenli bir mesele olmanın ötesinde, siyasi, ekonomik, toplumsal ve diplomatik boyutları içeren yapısal bir kriz alanıdır. Örgütün, devletin kurumsal yapısına sızarak paralel bir yapılanma oluşturması, hukuk devleti ilkelerine, demokratik temsil mekanizmalarına ve kamu yönetimi etiğine ciddi zararlar vermiştir. Bu bağlamda, FETÖ ile mücadelede izlenen güvenlik temelli politikalar önemli olmakla birlikte, bu tehdidin sistemik boyutlarını da dikkate alan kapsamlı ve bütüncül politika setlerine ihtiyaç vardır.

İlk olarak, kamu kurumlarında liyakat temelli atama sisteminin kurumsallaştırılması elzemdir. FETÖ benzeri yapıların devlet bürokrasisine sızmasının temel nedeni, liyakatten ziyade aidiyete dayalı kadrolaşma mekanizmalarının işlerlik kazanmış olmasıdır. Bu nedenle, merkezi sınavların şeffaflığının artırılması, mülakat süreçlerinin bağımsız denetime açılması ve kurumsal performans göstergelerinin objektif kriterlere bağlanması, benzer yapıların yeniden güç kazanmasının önüne geçecektir. Demokratik denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi gerekmektedir. TBMM'nin denetim fonksiyonu, yürütmenin keyfi uygulamalarını dengeleyecek şekilde etkinleştirilmeli, özellikle güvenlik ve yargı alanındaki faaliyetler üzerinde parlamenter gözetim artırılmalıdır. Bu kapsamda, Meclis bünyesinde “Paralel Yapılarla Mücadele Komisyonu” gibi kalıcı bir denetim mekanizması oluşturulması değerlendirilebilir.

Toplumsal güvenin yeniden tesisi için hakikat, adalet ve onarım temelli yaklaşımlar benimsenmelidir. FETÖ ile mücadele sürecinde mağduriyet iddialarına konu olan uygulamalar dikkatle incelenmeli, hukuki güvenliğe zarar verecek keyfi

uygulamalardan kaçınılmalıdır. Adil yargılama ilkesinin eksiksiz işletilmesi, hem iç hukuk hem de uluslararası meşruiyet açısından kritik önemdedir. Türkiye'nin uluslararası alanda FETÖ ile mücadele kapasitesi artırılmalı, özellikle Batı ülkelerinde faaliyet gösteren örgüt unsurlarının diplomatik ve hukuki yollarla sınırlandırılması için etkili stratejiler geliştirilmelidir. Bu kapsamda, karşılıklı suçluların iadesi anlaşmaları revize edilmeli, uluslararası kamuoyunda FETÖ'nün niteliğine dair farkındalık artırıcı faaliyetlere öncelik verilmelidir.

Son olarak, toplumun tüm kesimlerini kapsayıcı, katılımcı ve şeffaf bir yeniden inşa süreci, FETÖ sonrası dönemin en kritik ihtiyacıdır. Siyasi kutuplaşmanın azaltılması, sivil toplumun güçlendirilmesi ve medya özgürlüğünün teşvik edilmesi, hem demokratik meşruiyetin hem de toplumsal barışın güçlenmesine katkı sağlayacaktır. Unutulmamalıdır ki FETÖ ile mücadele, sadece bir güvenlik sorunu değil; aynı zamanda demokratikleşme, hukuk devleti ve kurumsallaşma sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır.